

СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

У статті узагальнено методологічні підходи до розвитку теорії державного регулювання аграрного сектора та уточнено економічну сутність понятійного апарату щодо категорії "державне регулювання аграрного сектора".

In the article summarizes the methodological approaches to the theory of state regulation of agrarian sector and clarifies the economic substance of conceptual apparatus for category "State regulation of the agricultural sector."

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, категорія, ринкова економіка, сутність.

ВСТУП

У науковій літературі досить активно дискутується проблема державного регулювання аграрного сектора, але не як необхідність його взагалі, а з якісної сторони, тобто, по-перше, з точки зору визначення меж державного регулювання соціально-економічних процесів; по-друге, форм і методів державного регулювання; по-третє, механізму державного регулювання; по-четверте, моделей державного регулювання та інших аспектів, пов'язаних тією чи іншою мірою з державним регулюванням аграрного сектора економіки. Але якщо до останнього часу дані проблеми мали переважно академічний спір і здебільшого відбувалися у так званому середовищі вчених, то з виникненням світової фінансової та економічної кризи останнього часу, проблема з теоретичної перекочувала у площину практичну. Нині, якщо звернутися до публікацій і тим більше до електронних ЗМІ, здається ніхто не сумнівається в необхідності державного регулювання аграрного сектора економіки.

Проблеми розвитку теорії та методології державного регулювання аграрного сектора завжди були в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Андрійчука, А. Діброва, С. Кваши, М. Корецького, В. Кредисова, Ю.М. Крупки, В. Крилова, М. Латиніна, В. Моисеев, С. Мочерного, В. Рябоконя, В. Цибка та інших науковців.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За останній час в Україні з'явилась низка наукових публікацій, присвячених проблемам розвитку теорії та методології державного регулювання аграрного сектора. Об'єктивна необхідність державного регулювання аграрного сектора в умовах ринкової економіки зумовлена, з точки зору економічної теорії, унікальними особливостями, що притаманні цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни та житті суспільства. Разом з тим, із розширенням тематики наукових досліджень виникає об'єктивна необхідність в уточненні понятійно-категоріального апарату. Державне регулювання аграрного сектора є складовою системи державного регулювання економіки країни в цілому. Проте існує також досить широке трактування його сутності.

Таким чином у роботі ставиться завдання узагальнити методологічні підходи до розвитку теорії державного регулювання аграрного сектора та уточнити економічну сутність понятійного апарату щодо категорії "державне регулювання аграрного сектора".

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблему державного регулювання розвитку аграрного сектора без перебільшення можна віднести до пріоритетних в економічній діяльності держави. Нестабільний стан аграрного сектора вимагає переосмислення ролі держави у цій сфері та пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася. Актуальними є питання впливу цінової політики держави на продовольчий ринок, які виявились досить складними і суперечливими. Потрібна розробка нового механізму державного регулювання аграрного сектора, що надав би можливість успішно вирішувати поставлені перед ним завдання забезпечення стабільного його розвитку.

На думку Діброва А.Д., об'єктивна необхідність державного регулювання сільського господарства в умовах ринкової економіки зумовлена, з погляду економічної теорії, унікальними особливостями, що притаманні цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни та житті суспільства [4, с. 44].

Цибок В.О. відмічає, що за попередні роки господарський механізм централізовано-планової системи управління було зруйновано, а сучасний організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва, який би чітко (в нормативно-правовому режимі) визначав обсяги і компетенцію держави на агроринку, інституційні межі їх регуляторного поля й об'єктивно зумовлені важелі стримування та провали ринкової стихії, створено лише частково, що є досить гальмівним фактором на шляху розвитку АПК України [13].

Ми поділяємо думку Рябоконя В.П., що передчасне згорання державного регулювання створення й функціонування ринкового середовища, різке послаблення державних контрольних функцій у забезпеченні матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва призвели до значного зниження його ефективності, витіснення власного товаровиробника з внутрішнього і зовнішнього ринків продовольства, загострення соціальної напруги на селі [12, с. 4].

Метою державного регулювання аграрного сектора є досягнення найбільш ефективного, стабільно-поступального економічного і соціального розвитку сільського господарства. У процесі такого регулювання здійснюється економічна підтримка аграрних підприємств з тим, щоб вони, по-перше, за нормального господарювання мали необхідний рівень дохідності в

умовах несприятливої ринкової кон'юнктури; по-друге, були зацікавлені вести виробництво в такому обсязі й асортименті продукції та її якості, які вигідні споживачам і забезпечують соціальну стабільність суспільства.

Політику державного протекціонізму сільського господарства було запроваджено в період великих економічних криз. У США вона діяла майже 80 років (з початку 30-х років), а в країнах ЄС — 50 років (з 50-х років). Саме ця політика забезпечила ефективний розвиток сільського господарства у зазначених країнах. Досягнення значного перевиробництва сільськогосподарської продукції змушує уряди США та керівництво ЄС в останні роки наголошувати на необхідності поступового переходу від політики протекціонізму в галузі сільського господарства до політики ефективності.

Як слушно зауважив В.Кредисов [6, с. 50], "набутий досвід ринкових перетворень доводить, що державна участь потрібна там і тоді, де і коли ринковий механізм не спроможний на належному рівні розв'язати проблеми суспільного відтворення. Тому вже з самого початку визначення стратегії перехідної економіки виявити не тільки переваги, але й недоліки цих двох систем господарювання — з тим, щоб нейтралізувати властиві для кожної з них недоліки й наростити переваги". Як зазначають Богиня Д. та Волинський Г. [2, с. 12], "в розвинутих країнах Заходу і Сходу склався двофакторний механізм регулювання економіки, що включає механізм ринкової конкуренції та механізм прямого державного регулювання. Останнє доповнює механізм ринку, а держава бере на себе ті функції, що не відповідають природі (виходять за рамки) механізму ринкової конкуренції або реалізуються ним неповно або надто повільно. Разом з тим, держава забезпечує умови для оптимального функціонування цього механізму".

Андрійчук В.Г. наголошує на тому, що з усіх галузей народного господарства найбільш радикального і дійового державного регулювання та підтримки для нормального розвитку вимагає сільське господарство. Це зумовлено тим, що, по-перше, дана галузь є життєво необхідною в будь-якому суспільстві і розглядається як пріоритетна при обґрунтуванні перспектив соціально-економічного розвитку країни; по-друге, сільськогосподарське виробництво через існування короткострокової і довгострокової проблем не може ефективно розвиватися без стабілізуючого впливу держави [1].

На необхідності державного регулювання аграрного сектора наполягає і Кваша С.М.: "Державне втручання у розвиток аграрного сектора економіки є необхідним і воно нами вбачається на трьох рівнях: на першому — як підтримка виробника; на другому — як регулювання ринку і на третьому — як стимулювання національного споживача" [5, с. 162].

Поділяючи думку А.Г. Борща, вважаємо, що втручання держави в економічний механізм господарювання має бути позбавленим руйнівних наслідків, підпорядковуватися дії основних економічних законів і ґрунтуватися на таких основних принципах: справедливості по відношенню до різних організаційно-правових форм господарювання; системності та гнучкості щодо розв'язання економічних, соціальних та екологічних завдань; адекватності стану розвитку економіки; стабільності нормативно-законодавчого регулювання в сфері фінансово-кредитних відносин; послідовності щодо вибору

економічних інструментів регулювання; гарантованості задекларованих обсягів бюджетного фінансування; підвищення ефективності виробництва та життєвого рівня сільського населення; контрольованості на всіх етапах розподілу й використання бюджетних коштів [3].

Державне регулювання аграрного сектора є складовою системи державного регулювання економіки країни в цілому. Проте існує також досить широке трактування його сутності.

На думку Крупки Ю.М., державне регулювання аграрного сектора — це заснована на законодавстві одна з форм державного впливу на агропромисловий комплекс України шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на коригування економічної діяльності суб'єктів аграрного господарювання з метою досягнення сільським господарством максимальної ефективності для задоволення потреби населення у продуктах харчування, а промисловості — у сировині [7].

За визначенням М. Латиніна, механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки — це спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах і функціях, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення поставленої мети та розв'язання протиріч [9].

Крилов В.С. вважає, що державне регулювання стійкого розвитку АПК являє собою систему економічного, організаційного, соціального, правового і політичного забезпечення державою сприятливого середовища для формування та розвитку стійкого відтворення сільського господарства з метою постійного задоволення потреб населення країни в продуктах харчування і товарах народного споживання, вироблених із сільськогосподарської сировини. Роль держави полягає в тому, щоб за допомогою науково обґрунтованих форм, методів, важелів підготовки та перепідготовки кадрів створити сприятливе середовище для формування і стійкого відтворення ефективних суб'єктів ринкових відносин в АПК Росії, її регіонах, підприємницьких структурах [8].

Державне регулювання агропромислового виробництва — вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію продукції, а також на виробничо-технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва. Державне регулювання передбачає юридичну, організаційну, соціальну та іншу діяльність державних органів, направлену на створення умов для продовольчої безпеки країни, підвищення суспільного добробуту" [10, с. 28].

У своїй праці В. Андрійчук зазначає, що "... державне регулювання — це система економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою з метою забезпечення ефективного і стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [1, с. 594].

На погляд Діброва А.Д., під державним регулюванням сільськогосподарського виробництва необхідно розуміти опосередкований цілеспрямований управлінський вплив на процеси відтворення в галузі з метою забезпечення реалізації цілей державної аграрної політики [3, с. 45].

Механізм державного регулювання аграрного сектора спільно з механізмом ринкового саморегулювання та корпоративною планованістю є складовою частиною

господарського механізму, який відповідно до "Економічного енциклопедичного словника" є системою управління народним господарством шляхом використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також розвитку людини та узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства. У разі оптимального поєднання цих механізмів і властивих їм форм, методів і важелів виникає новий синергійний ефект, унаслідок чого створюється можливість планомірного та пропорційного розвитку народного господарства [11, с. 133].

На нашу думку, сутність державного регулювання аграрного сектора також розкривається через його функції:

— формування та відтворення ефективних суб'єктів ринкових відносин;

— формування нового співвідношення різних форм власності і господарювання, інституційної системи взаємодії різних власників;

— формування та підтримка системи цін, що забезпечує стимулювання стійкості пропозиції і платоспроможного попиту населення на продовольчі та інші товари;

— створення інфраструктури для стійкого функціонування ринків землі, матеріально-технічних ресурсів, капіталу, системи оптових і роздрібних ринків і т. д.;

— формування державних цільових програм ефективного розвитку аграрного сектора економіки;

— забезпечення входження суб'єктів АПК в якості рівноправних продавців і покупців в систему міжнародних аграрних ринків.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі сформульованих визначень відмітимо, що державне регулювання аграрного сектора економіки здійснюється у вигляді комплексу заходів в аграрному секторі у вигляді економічного впливу держави на процеси виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни та її регіонів, стабілізації агропромислового виробництва та подолання галузевих диспропорцій.

Державне втручання не повинно виходити за рамки, коли порушуються принципи ринкового господарювання, вільного підприємництва. На нашу думку, в розвитку економіки держава покликана коректувати ті недоліки, які властиві ринковому механізму. Ринок не сприяє раціональному використанню ресурсів, які вичерпуються, захисту навколишнього середовища, не може регулювати використання ресурсів, що належать всьому людству. Ринок виконує визначальну роль у встановленні рівноваги в економіці, однак він не гарантує реалізацію соціально-економічних прав людини на гідне існування незалежно від форм і результатів економічної діяльності. Незаможні групи населення, такі як старі, багатодітні, самотні матері, інваліди, потребують підтримки, що ринок не може їм забезпечити. Держава, в особі уряду, займається організацією благодійних фондів у допомогу нужденним, інвестує виробництво товарів для незаможних верств населення. Ринок не може забезпечити і право на працю для тих, хто може й хоче працювати. Він не несе відповідальності за побічні ефекти діяльності підприємств (утилізація ресурсів, забруднення й т. д.). Держава покликана робити попередню експертизу проектів будівництва нових підприємств на

їх екологічну безпеку; забороняти виробничу діяльність, що наносить шкоду здоров'ю людей; зобов'язувати підприємців направляти капітал на відновлення зруйнованого природного середовища. Держава вживає заходів, що забороняють монополію, по активній підтримці малого й середнього бізнесу. За допомогою тільки ринкового виробництва неможливі глибокі структурні зміни виробництва, стратегічні прориви в галузі науки й техніки, організації грошового обігу, оборони, охорони громадського порядку, енергетичної системи, рішення міжнародних і міждержавних проблем і т. д. Ці і багато інших функцій бере на себе держава, доводячи цим необхідність свого втручання в ринкову економіку.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Богиня Д. Державне регулювання перехідних процесів / Д. Богиня, Г. Волинський // Економіка України. — 1999. — № 5. — С. 12—21.
3. Борщ А.Г. Бюджетна підтримка аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів в економіці України // Економіка АПК. — 2009. — №2. — С. 111—117.
4. Діброва А.Д. Удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні / А.Д. Діброва // Економіка АПК. — 2009. — №7. — С. 44—48.
5. Кваша С.М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції / С.М. Кваша // Економіка АПК. — 2011. — №2. — С. 161—167.
6. Кредисов В. Держава і ринок: необхідність взаємодії у перехідній економіці / В.Кредисов // Економіка України. — 2002. — №2. — С. 50—57.
7. Крупка Ю. М. Аграрне право України: [підручник] / Ю.М. Крупка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://books.br.com.ua/themes/7/22>
8. Крылов В.С. Государственное регулирование агропромышленного производства — объективное требование рыночной экономики / В.С. Крылов // Достижения науки и техники АПК. — 2002. — №4. — С. 2—7.
9. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України // Державне управління: теорія та практика — 2005. — №2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>.
10. Моисеев В.Е. Теория государственного регулирования сельского хозяйства / В.Е. Моисеев // Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. — М.: Энциклопедия российских деревень, 2005. — С. 28.
11. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. — Т.1. — Л.: Світ, 2005. — 616 с.
12. Рябоконт В.П. Соціально-економічна сутність аграрної політики та шляхи її реалізації / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. — 2011. — №.6 — С. 3—9.
13. Цибок В.О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання АПК в умовах фінансової кризи / В.О. Цибок // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 22—25.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2011 р.